

بررسی ارث‌بری دارایی‌های دیجیتالی در حقوق ایران، مصر و فرانسه

فاطمه قربان زاده^۱

مهناز هواسی^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۸/۰۱ تاریخ چاپ: ۱۴۰۴/۱۰/۲۰

چکیده

با گسترش دارایی‌های دیجیتال مانند حساب‌های بانکی آنلاین، کیف پول‌های رمزارز، شبکه‌های اجتماعی و محتوای دیجیتال، مسائل ارث‌بری این دارایی‌ها به چالشی مهم در حقوق ملی و بین‌المللی تبدیل شده است. این مقاله با رویکرد تطبیقی، ارث‌بری دارایی‌های دیجیتال در حقوق ایران، مصر و فرانسه را بررسی می‌کند. نتایج نشان می‌دهد در ایران و مصر، خلأ قانونی و فقدان رویه قضایی مشخص، دسترسی وراثت به دارایی‌های دیجیتال را محدود کرده است، در حالی که فرانسه با تصویب قانون جمهوری دیجیتال ۲۰۱۶ و ایجاد نهاد وصی دیجیتال، چارچوب قانونی و اجرایی شفاف برای مدیریت و تقسیم دارایی‌های دیجیتال ارائه کرده است. پژوهش حاضر تأکید می‌کند که ایران و مصر می‌توانند با اصلاح قوانین، ایجاد نهادهای اجرایی و تعیین معیارهای ارزش‌گذاری، مدیریت ارث دیجیتال را تسهیل و حقوق وراثت را تضمین کنند.

واژگان کلیدی

دارایی دیجیتال، ارث، وصی دیجیتال، حقوق تطبیقی، ایران، مصر، فرانسه.

۱. دانشجو کارشناسی ارشد، گروه حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد ایلام، ایران.
۲. دانشجو کارشناسی ارشد، گروه حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد ایلام، ایران.

مقدمه

تحولات گسترده فناوری اطلاعات و ارتباطات در دهه‌های اخیر، موجب تغییرات بنیادین در زندگی روزمره، اقتصاد و مناسبات حقوقی شده است. یکی از پیامدهای این تحولات، ظهور دارایی‌های دیجیتال است که ماهیت، مالکیت و شیوه انتقال آن‌ها، قواعد سنتی حقوقی را با چالش مواجه ساخته است. دارایی‌های دیجیتال شامل حساب‌های بانکی آنلاین، کیف پول‌های رمزارز، دامنه‌های اینترنتی، محتواهای دیجیتال و حساب‌های شبکه‌های اجتماعی می‌شوند و برخلاف اموال سنتی، قابل لمس نیستند و معمولاً تحت مالکیت یا کنترل شرکت‌ها و پلتفرم‌های آنلاین قرار دارند. این ویژگی‌ها، مسئله مدیریت، دسترسی و انتقال دارایی‌ها پس از فوت مالک را پیچیده کرده و نیازمند تحلیل حقوقی دقیق و نوین است (مالیگان و شنایدر، ۲۰۲۰).

در حقوق سنتی، مفاهیمی مانند مالکیت و ارث عمدتاً بر اموال مادی، ملموس و دارای ارزش اقتصادی مشخص تمرکز داشته‌اند. قانون مدنی ایران و اصول فقه امامیه به طور مفصل ارث و مالکیت را برای اموال سنتی توضیح داده‌اند و جزئیات فراوانی درباره سهم وراثت، مراحل تقسیم و شرایط تملک ارائه کرده‌اند. با این حال، دارایی‌های دیجیتال به دلیل ماهیت غیرمادی و وابستگی به ابزارهای تکنولوژیک، در این چارچوب سنتی جایگاه مشخصی ندارند و بسیاری از مسائل مرتبط با ارث این نوع دارایی‌ها، به صورت تفسیر قضایی یا استنباط فقهی بررسی می‌شوند. به عنوان مثال، دسترسی وراثت به حساب‌های بانکی آنلاین یا کیف پول رمزارز پس از فوت مالک، اغلب با محدودیت‌های عملی و قضایی مواجه است و در غیاب قوانین مشخص، تحقق حق ارث به تأخیر می‌افتد یا در عمل غیرممکن می‌شود.

در مصر نیز، وضعیت مشابهی وجود دارد. نظام حقوقی مصر ترکیبی از قوانین مدنی و فقه حنفی است و قواعد کلی ارث و مالکیت را تعیین می‌کند. با وجود تأثیرپذیری از شریعت اسلامی و مدون بودن برخی قوانین مدنی، دارایی‌های دیجیتال هنوز به صورت صریح در قوانین مشخص نشده‌اند و رویه قضایی واحدی برای مدیریت و انتقال این نوع دارایی‌ها وجود ندارد. وراثت غالباً برای دسترسی به حساب‌های آنلاین یا محتواهای دیجیتال پس از فوت مالک، نیازمند دستور قضایی هستند و فقدان چارچوب قانونی شفاف، موجب پیچیدگی‌ها و تأخیر در تحقق حقوق آن‌ها می‌شود.

در نقطه مقابل، کشورهای پیشرفته به ویژه فرانسه، با تصویب قانون جمهوری دیجیتال ۲۰۱۶، گام مهمی در ساماندهی ارث‌بری دارایی‌های دیجیتال برداشته‌اند. این قانون، مالک را قادر می‌سازد تا وصی دیجیتال تعیین کند و نحوه مدیریت دارایی‌های دیجیتال پس از فوت خود را مشخص نماید. علاوه بر آن، دسترسی وراثت به حساب‌ها و محتواهای آنلاین تحت چارچوب قانونی و با رعایت حقوق مالک، امنیت داده‌ها و حریم خصوصی سایر کاربران تضمین شده است (گیوله، ۲۰۱۷). تجربه فرانسه نشان می‌دهد که تدوین مقررات روشن و ایجاد نهادهای اجرایی، می‌تواند بسیاری از چالش‌های عملی و حقوقی مرتبط با دارایی‌های دیجیتال را برطرف کند و الگویی مفید برای سایر کشورها ارائه دهد.

با توجه به اهمیت و پیچیدگی این موضوع، این مقاله با هدف پاسخ به چهار سؤال کلیدی تدوین شده است: نخست، دارایی دیجیتال چیست و ویژگی‌هایی دارد و چگونه می‌توان آن را در چارچوب حقوقی سنتی و نوین دسته‌بندی کرد؟ دوم، وضعیت حقوقی ارث‌بری دارایی‌های دیجیتال در ایران، مصر و فرانسه چگونه است و چه تفاوت‌ها و شباهت‌هایی میان این کشورها وجود دارد؟ سوم، چه خلأها و مشکلاتی در نظام حقوقی موجود ایران و مصر وجود دارد که دسترسی و انتقال دارایی‌های دیجیتال را با چالش مواجه کرده است؟ و چهارم، چه راهکارهایی برای بهبود مدیریت،

انتقال و ارث‌بری دارایی‌های دیجیتالی پس از فوت مالک می‌توان ارائه داد تا حقوق وراثت تضمین و تضاد با سیاست‌های پلتفرم‌های دیجیتال کاهش یابد؟

این پژوهش با رویکرد تحلیل تطبیقی و توصیفی، ضمن بررسی قوانین و رویه قضایی کشورهای مورد مطالعه، تلاش می‌کند تا خلأهای قانونی و چالش‌های عملی موجود را شناسایی کرده و پیشنهادات عملی برای اصلاح و بهبود نظام حقوقی ارائه دهد. با توجه به رشد روزافزون دارایی‌های دیجیتال و اهمیت آن‌ها در اقتصاد و زندگی افراد، بررسی این موضوع نه تنها از منظر حقوقی، بلکه از منظر اجتماعی و اقتصادی نیز ضرورت یافته است و می‌تواند پایه‌ای برای سیاستگذاری و اصلاح قوانین در ایران، مصر و سایر کشورها باشد.

۱- مفهوم دارایی دیجیتالی و ویژگی‌های آن

۱,۱ تعریف دارایی دیجیتالی

در ادبیات حقوقی، دارایی دیجیتالی به هر نوع مال، ارزش اقتصادی یا داده‌ای اطلاق می‌شود که به صورت دیجیتال موجود بوده و قابلیت مالکیت، انتقال و استفاده را دارد. این تعریف شامل انواع متنوعی از دارایی‌ها می‌شود؛ از حساب‌های بانکی و کیف پول‌های دیجیتال گرفته تا محتواهای تولیدشده دیجیتالی مانند کتاب‌های الکترونیکی، موسیقی و فیلم‌های آنلاین، دامنه‌های اینترنتی و حساب‌های شبکه‌های اجتماعی (حقوق دیجیتال اروپا، ۲۰۱۹). دارایی‌های دیجیتال ممکن است هم ارزش مالی مستقیم داشته باشند و هم ارزش معنوی یا اطلاعاتی. به عنوان مثال، یک وبلاگ یا کانال آموزشی که درآمدزا باشد، به عنوان دارایی دیجیتال محسوب می‌شود، حتی اگر موجودیت فیزیکی نداشته باشد.

ویژگی دیگر دارایی دیجیتال، قابلیت انتقال و بهره‌برداری سریع آن است. برخلاف اموال سنتی که جابه‌جایی فیزیکی دارند، دارایی دیجیتال می‌تواند در لحظه منتقل شود، به شرطی که مالک دسترسی به سیستم داشته باشد. این قابلیت انتقال سریع، هم مزیت محسوب می‌شود و هم چالش‌های قانونی به همراه دارد؛ زیرا پس از فوت مالک، عدم وجود مقررات شفاف ممکن است موجب از دست رفتن دارایی یا اختلاف بین وراثت شود (مالیگان و اشنايدر، ۲۰۲۰).

یکی از پیچیدگی‌های اصلی دارایی دیجیتال، وابستگی آن به پلتفرم‌های ثالث است. برای مثال، حساب‌های شبکه‌های اجتماعی، کیف پول‌های رمزارز و حتی دامنه‌های اینترنتی تحت مالکیت یا کنترل شرکت‌های ارائه‌دهنده خدمات قرار دارند. بنابراین حتی اگر وراثت قانونی مالک دارایی باشند، دسترسی به آن منوط به رعایت سیاست‌های شرکت پلتفرمی و قراردادهای مربوط است. این موضوع باعث شده تا مسائل حقوقی مرتبط با ارث دیجیتال به یک چالش بین‌المللی تبدیل شود (گیوله، ۲۰۱۷).

علاوه بر این، دارایی‌های دیجیتال می‌توانند دارای ارزش معنوی باشند که اهمیت آن‌ها در وراثت به مراتب فراتر از ارزش مالی است. برای نمونه، حساب یک نویسنده، هنرمند یا محقق ممکن است شامل آثار ارزشمند باشد که برای وراثت اهمیت فرهنگی و معنوی دارد، حتی اگر درآمد مالی مستقیمی ایجاد نکند. این ویژگی دارایی دیجیتال، نیاز به تعریف دقیق و رویکردهای قانونی برای ارث‌بری و مدیریت آن پس از فوت مالک را ضروری می‌سازد.

از منظر فقهی و حقوقی، دارایی دیجیتال هنوز در بسیاری از کشورها، از جمله ایران و مصر، در قوانین مدنی به صورت صریح مورد اشاره قرار نگرفته است. فقها و حقوقدانان با تکیه بر اصول کلی مالکیت و ارزش‌گذاری اموال، تلاش کرده‌اند تا برای این دسته از اموال قواعد استنباطی تدوین کنند. در ایران، با استناد به مواد ۲۱۹ و ۳۳۸ قانون مدنی، هر

چیزی که ارزش اقتصادی داشته و قابل تملیک باشد، می‌تواند به عنوان مال محسوب شود و شامل ارث گردد، مشروط بر اینکه امکان دسترسی و کنترل آن پس از فوت فراهم باشد (قانون مدنی ایران، ۱۳۰۷).

۱,۲ ویژگی‌های دارایی دیجیتال

دارایی‌های دیجیتال ویژگی‌های متمایزی دارند که آن‌ها را از اموال سنتی جدا می‌کند و بر نحوه ارث‌بری تأثیر می‌گذارد. اولین ویژگی، غیرقابل لمس بودن است. این ویژگی باعث می‌شود بسیاری از مفاهیم سنتی فقهی و مدنی مانند قبض و اقباض که برای اموال مادی قابل اعمال است، به طور مستقیم بر دارایی‌های دیجیتال قابل اجرا نباشد. برای مثال، قبض و اقباض در معاملات مالی در فقه اسلامی اهمیت دارد؛ اما در مورد یک کیف پول دیجیتال یا حساب شبکه اجتماعی، معنای قبض فیزیکی وجود ندارد، بنابراین انتقال مالکیت و تعیین وراثت نیازمند رویکردهای جدید حقوقی است (مالیگان و اشنایدر، ۲۰۲۰).

ویژگی دوم، سرعت و قابلیت انتقال بالا است. دارایی دیجیتال می‌تواند بدون واسطه و در لحظه به فرد دیگری منتقل شود. این ویژگی در دنیای دیجیتال مزیت بزرگی محسوب می‌شود، اما از نظر حقوقی مشکل‌ساز است؛ زیرا پس از فوت مالک، عدم وجود چارچوب قانونی مشخص می‌تواند موجب بلوکه شدن دارایی یا تضاد بین وراثت شود. برخی مطالعات نشان می‌دهند که بیش از ۴۰ درصد کاربران شبکه‌های اجتماعی پس از فوت خود، دارایی دیجیتال قابل توجهی دارند که بدون تعیین تکلیف قانونی ممکن است از بین برود (استیگر، ۲۰۲۱).

ویژگی سوم، وابستگی به پلتفرم‌ها و قوانین شرکت‌های ارائه‌دهنده خدمات است. بسیاری از دارایی‌های دیجیتال، از جمله حساب‌های شبکه اجتماعی، ایمیل‌ها و کیف پول‌های آنلاین، تحت سیاست‌های شرکت‌ها و قراردادهای کاربری قرار دارند. این محدودیت باعث می‌شود حتی اگر وراثت مالک قانونی دارایی باشند، دسترسی واقعی به آن‌ها بدون رعایت مقررات شرکت ممکن نباشد. به عنوان مثال، فیسبوک و گوگل سیاست‌هایی دارند که دسترسی وراثت به حساب‌های در گذشته را محدود می‌کند و فقط با ارائه مدارک قانونی امکان‌پذیر است (گیوله، ۲۰۱۷).

ویژگی چهارم، ارزش اقتصادی و معنوی دارایی دیجیتال است. ارزش این دارایی‌ها می‌تواند مستقیماً مالی باشد، مانند کیف پول رمزارز یا درآمد حاصل از یک کانال آموزشی، یا ارزش معنوی و اطلاعاتی داشته باشد، مانند محتوای هنری یا پژوهشی ذخیره شده در حساب دیجیتال. این ویژگی باعث شده تا موضوع ارث دیجیتال، نه تنها در بعد اقتصادی، بلکه در بعد فرهنگی و معنوی نیز اهمیت یابد و نیازمند تدوین مقررات جامع باشد (مالیگان و اشنایدر، ۲۰۲۰).

در نتیجه، دارایی‌های دیجیتال با ویژگی‌های خاص خود، نیازمند توجه ویژه قانونگذاران و فقهاء هستند. خلأ قانونی در این زمینه باعث شده تا کشورهای مختلف رویکردهای متفاوتی اتخاذ کنند؛ برخی مانند فرانسه با تصویب قوانین مشخص برای مدیریت دارایی‌های دیجیتال پس از فوت، مدل عملیاتی و موفق ارائه داده‌اند، در حالی که ایران و مصر هنوز با چالش‌های جدی روبه‌رو هستند. تحلیل تطبیقی این کشورها، زمینه‌ساز پیشنهاد اصلاحات قانونی و ایجاد نظام ارث دیجیتال کارآمد است.

۲- ارث‌بری دارایی‌های دیجیتال در حقوق ایران

۲,۱ چارچوب قانونی ارث در ایران

در حقوق ایران، قواعد ارث بر اساس قانون مدنی و اصول فقه امامیه تنظیم شده است. مواد ۸۴۰ تا ۹۵۵ قانون مدنی به صورت سنتی شامل قواعد ارث برای اموال مادی هستند و هیچ اشاره صریحی به دارایی‌های دیجیتال ندارند (قانون

مدنی ایران، ۱۳۰۷). بر اساس ماده ۸۴۰ «مالی که از مورث به ارث می‌رسد، شامل همه اموال و حقوق قابل تملک او است، مگر آنکه مانعی قانونی وجود داشته باشد.» این ماده اگرچه به صورت عام برای همه اموال طراحی شده، اما در عمل اغلب به دارایی‌های ملموس و سنتی محدود شده است. بنابراین، دارایی‌های دیجیتالی مانند حساب‌های بانکی آنلاین، رمزارزها، محتواهای دیجیتال و حساب‌های شبکه‌های اجتماعی در عمل با خلأ قانونی مواجه‌اند. فقها و حقوقدانان با استفاده از اصول کلی مالکیت و قابلیت تملیک، تلاش کرده‌اند تا این خلأ را پر کنند. در فقه امامیه، هر چیزی که دارای ارزش اقتصادی باشد و امکان تسلط و کنترل آن برای مالک فراهم باشد، می‌تواند مال محسوب شود (نجفی، ۱۳۹۵). بر این اساس، حساب بانکی آنلاین، کیف پول دیجیتال و حتی محتوای تولید شده در فضای مجازی می‌تواند در زمره اموال قابل ارث قرار گیرد، مشروط بر اینکه امکان انتقال یا دسترسی قانونی برای وراثت فراهم شود.

۲،۲ تحلیل فقهی ارث دیجیتال در ایران

فقه امامیه، با تأکید بر مالکیت و تملیک، نظریه‌های متعددی درباره اموال غیرمادی ارائه داده است. در اصول فقهی، «مالیت» صرفاً محدود به شیء ملموس نیست، بلکه شامل حقوق و مطالبات نیز می‌شود (مکی، ۱۳۹۶). این دیدگاه به حقوق دیجیتال تعمیم داده شده است، به این معنا که دارایی دیجیتال که ارزش اقتصادی دارد و قابل انتقال است، می‌تواند مشمول ارث شود.

با این حال، یک چالش مهم در فقه، مسأله قبض و اقباض است. بسیاری از قواعد فقهی انتقال مالکیت و ارث بر اساس قبض و اقباض تعریف شده‌اند، در حالی که دارایی دیجیتال ماهیت غیرلمسی دارد. برخی فقها پیشنهاد کرده‌اند که دسترسی و کنترل دیجیتال به عنوان معادل قبض در نظر گرفته شود. به عنوان مثال، دسترسی به کیف پول رمزارز یا حساب بانکی آنلاین می‌تواند معادل قبض فقهی باشد و ارث‌بری را تحقق بخشد (نجفی، ۱۳۹۵).

۲،۳ رویه قضایی و چالش‌های عملی

در نظام قضایی ایران، هنوز رویه واحدی درباره دارایی‌های دیجیتال وجود ندارد. برخی دادگاه‌ها با تکیه بر ماده ۲۱۹ قانون مدنی که «هر مالی که ارزش اقتصادی داشته و قابل تملک باشد، قابل انتقال است»، دارایی‌های دیجیتال را مشمول ارث دانسته‌اند، اما در عمل مشکلات متعددی پیش می‌آید. مهم‌ترین چالش‌ها عبارت‌اند از:

۱. فقدان تعریف قانونی دقیق: دارایی دیجیتال هنوز در قوانین ایران تعریف نشده و بنابراین دادگاه‌ها ناچار به تفسیر عام هستند.
۲. محدودیت دسترسی وراثت: حساب‌های بانکی آنلاین، کیف پول‌های دیجیتال و شبکه‌های اجتماعی اغلب نیازمند رمز عبور و مجوز مالک هستند. بدون وصیت‌نامه دیجیتال یا دستور قضایی، دسترسی وراثت ممکن نیست.
۳. مسائل امنیتی و حقوقی: دسترسی غیرمجاز به حساب دیجیتال ممکن است مصداق جرم شود، حتی اگر وراثت قانونی باشند. این موضوع نیازمند ایجاد چارچوب قانونی مشخص برای مدیریت دارایی‌های دیجیتال پس از فوت است.
۴. ارزش‌گذاری و تقسیم دارایی دیجیتال: برخی دارایی‌های دیجیتال مانند رمزارز یا محتواهای دیجیتال ممکن است ارزش اقتصادی قابل توجه داشته باشند، اما به دلیل نوسانات قیمت یا ماهیت دیجیتال، تعیین سهم وراثت و تقسیم آن دشوار است (مالیگان و اشنایدر، ۲۰۲۰).

۳. ارث‌بری دارایی‌های دیجیتال در حقوق مصر

۳,۱ چارچوب قانونی ارث در مصر

حقوق مصر مبتنی بر ترکیبی از قانون مدنی و شریعت اسلامی است. قانون مدنی مصر، مصوب سال ۲۰۰۲، قواعد کلی ارث و انتقال اموال را تعیین کرده است و اصولاً شامل هر نوع مالی است که قابل تملک باشد. با این حال، مانند ایران، هیچ مقرره صریحی در مورد دارایی‌های دیجیتال وجود ندارد (قانون مدنی مصر، ۲۰۰۲). در قوانین اسلامی نیز ارث بر اساس نصوص قرآنی و فقه حنفی، مالکیت و نسبت وراثت اموال مادی را تنظیم کرده است، اما موضوع دارایی‌های غیرمادی یا دیجیتال به صورت مشخص ذکر نشده است.

این وضعیت باعث شده که دارایی‌های دیجیتال، از جمله حساب‌های بانکی آنلاین، رمزارزها، حساب‌های شبکه‌های اجتماعی و محتواهای دیجیتال، در مصر با خلأ قانونی مواجه باشند. به عبارتی، اگرچه اصول کلی ارث شامل هر مالی است، اما در عمل، نحوه انتقال دارایی دیجیتال پس از فوت مالک با ابهام و مشکل روبه‌رو است (راشد، ۲۰۱۸).

۳,۲ تحلیل فقهی

فقه اسلامی، به ویژه مکتب حنفی که در مصر رایج است، مالکیت اموال غیرمادی را به رسمیت می‌شناسد. در اصول فقهی، هر چیزی که ارزش اقتصادی داشته باشد و قابلیت تصرف و کنترل داشته باشد، می‌تواند مشمول ارث گردد (الشافعی، ۱۳۹۴). بر این اساس، دارایی‌های دیجیتال، حتی اگر ملموس نباشند، مشمول قواعد کلی ارث هستند. با این حال، چالش فقهی مشابه ایران، مسأله قبض و اقباض است. مالکیت دیجیتال بر اساس دسترسی و کنترل صاحب آن تعیین می‌شود و وراثت برای انتقال قانونی نیازمند ابزارهای خاص هستند. برخی حقوق‌دانان مصری پیشنهاد کرده‌اند که کلیدهای دیجیتال یا رمز عبور و دسترسی به حساب‌های آنلاین می‌تواند معادل قبض فقهی در نظر گرفته شود. به عنوان مثال، اگر مورث دسترسی به یک کیف پول رمزارز را به وراثت منتقل کند، این عمل معادل قبض و تحقق مالکیت است (راشد، ۲۰۱۸).

۳,۳ رویه قضایی و چالش‌های عملی

در رویه قضایی مصر، هنوز قضات تجربه محدودی در زمینه دارایی دیجیتال دارند. برخی پرونده‌ها مربوط به دارایی‌های غیرمادی مانند حق تألیف و مطالبات بانکی بوده است، اما در مورد رمزارز، حساب‌های بانکی آنلاین و شبکه‌های اجتماعی، هنوز رویه واحدی شکل نگرفته است. مهم‌ترین چالش‌ها عبارتند از:

۱. دسترسی محدود وراثت به دارایی دیجیتال: بدون مجوز قانونی یا وصیت دیجیتال، بسیاری از شرکت‌های ارائه‌دهنده خدمات، دسترسی وراثت را به حساب‌ها مسدود می‌کنند.
۲. عدم شفافیت قوانین بانکی و آنلاین: بانک‌ها و پلتفرم‌های دیجیتال معمولاً قوانین داخلی و قراردادهای کاربری دارند که دسترسی وراثت را محدود می‌کند و حتی در صورت قانونی بودن ارث، عمل کردن به آن مشکل است.
۳. ارزش‌گذاری دارایی دیجیتال: مانند رمزارزها و محتواهای دیجیتال درآمدها، تعیین ارزش و سهم وراثت با پیچیدگی مواجه است و گاه اختلافات خانوادگی را افزایش می‌دهد.
۴. نبود مقررات اجرایی: حتی اگر وراثت حق قانونی برای ارث داشته باشند، فقدان قوانین اجرایی باعث می‌شود دسترسی و مدیریت دارایی دیجیتال به صورت عملی دشوار باشد (مالیگان و اشنایدر، ۲۰۲۰).

۴. ارث‌بری دارایی‌های دیجیتالی در حقوق فرانسه

۴,۱ چارچوب کلی حقوقی و قانونی فرانسه

حقوق فرانسه مبتنی بر حقوق مدنی مدرن و قانون مدنی فرانسه است که از سال ۱۸۰۴ به عنوان پایه نظام حقوقی این کشور وضع شده و تا امروز اصلاحات متعددی بر آن اعمال شده است. این نظام حقوقی برخلاف ایران و مصر، بر اساس اصول مدنی سکولار و تفکیک شریعت از قانون مدنی عمل می‌کند و قواعد کلی مالکیت و ارث را مشخص کرده است. در سال‌های اخیر، با رشد فناوری اطلاعات و اهمیت دارایی‌های دیجیتال، فرانسه اقدام به تصویب قانون جمهوری دیجیتال در سال ۲۰۱۶ کرد که به صراحت به مدیریت و ارث‌بری دارایی‌های دیجیتال پس از فوت مالک پرداخته است (گیوله، ۲۰۱۷).

این قانون برای نخستین بار در سطح ملی چارچوبی قانونی برای دسترسی و انتقال دارایی دیجیتال ایجاد کرد و مالک را قادر می‌سازد تا تعیین کند پس از فوت او، چه کسی مسئول مدیریت دارایی‌های دیجیتال باشد. دارایی دیجیتال در فرانسه شامل حساب‌های بانکی آنلاین، کیف پول‌های رمزارز، محتوای دیجیتال، دامنه‌های اینترنتی، حساب‌های شبکه‌های اجتماعی و سایر دارایی‌های مبتنی بر اینترنت است.

۴,۲ حقوق وراثت و دسترسی به دارایی دیجیتال

یکی از نوآوری‌های قانون فرانسه، امکان تعیین وصی دیجیتال است. مالک می‌تواند در زمان حیات خود، فرد یا نهادی را به عنوان مسئول مدیریت دارایی‌های دیجیتال پس از فوت تعیین کند. این وصی وظیفه دارد تا دارایی‌ها را بر اساس اراده مالک مدیریت کند و در صورت لزوم، آن‌ها را بین وراثت تقسیم نماید. این مقررات شامل حساب‌های شبکه‌های اجتماعی، کیف پول‌های رمزارز، وبسایت‌ها و محتواهای دیجیتال می‌شود.

در فرانسه، برخلاف ایران و مصر، وراثت نمی‌تواند صرفاً با استناد به نسبت قانونی به دارایی دیجیتال دسترسی پیدا کند؛ بلکه دسترسی به حساب‌های دیجیتال مستلزم هماهنگی با وصی دیجیتال و رعایت سیاست‌های شرکت‌های پلتفرمی است. برای مثال، فیسبوک و گوگل سیاست‌هایی دارند که پس از ارائه حکم قضایی یا مجوز قانونی، امکان انتقال داده‌ها و حساب‌های دیجیتال به وراثت را فراهم می‌کنند. این مقررات باعث کاهش تضاد بین حق وراثت و حقوق مالکیت شرکت‌های دیجیتال می‌شود (گیوله، ۲۰۱۷).

۴,۳ تجربه قضایی فرانسه

در نظام قضایی فرانسه، پرونده‌های مربوط به دارایی‌های دیجیتال به صورت افزایشی مطرح شده است. دادگاه‌ها با تکیه بر قانون جمهوری دیجیتال، تلاش کرده‌اند تا بین حقوق مالک و سیاست‌های پلتفرم‌های آنلاین تعادل ایجاد کنند. برای مثال، در یکی از پرونده‌های مشهور در سال ۲۰۱۸، وراثت یک هنرمند دیجیتال برای دسترسی به محتوای هنری دیجیتال پس از فوت او، به دادگاه مراجعه کردند. دادگاه با استناد به وصیت مالک و مقررات قانون دیجیتال، دسترسی به حساب‌ها و محتوای دیجیتال را به وراثت قانونی واگذار کرد، مشروط بر اینکه امنیت و حریم خصوصی کاربران دیگر رعایت شود (مالیگان و اشنایدر، ۲۰۲۰).

این تجربه نشان می‌دهد که فرانسه توانسته است تعادل بین مالکیت دیجیتال، حقوق وراثت و حریم خصوصی کاربران را برقرار کند. در مقایسه با ایران و مصر، فرانسه دارای چارچوب قانونی روشن و رویه قضایی مشخص برای مدیریت دارایی‌های دیجیتال پس از فوت است.

تحلیل تطبیقی و نتیجه‌گیری

تحلیل تطبیقی ارث‌بری دارایی‌های دیجیتال در ایران، مصر و فرانسه نشان می‌دهد که نحوه مواجهه نظام‌های حقوقی با این مسئله تا حد زیادی تابع چارچوب قانونی، رویکرد فقهی و توسعه قوانین دیجیتال هر کشور است. در ایران، اصول ارث بر اساس قانون مدنی و فقه امامیه شکل گرفته و عمدتاً شامل اموال مادی و ملموس می‌شود؛ هرچند مواد عام قانون مدنی، مانند ماده ۲۱۹ و ۸۴۰، امکان تملک و ارث‌بردن اموال با ارزش اقتصادی را برای وراثت پیش‌بینی کرده‌اند، اما هیچ اشاره صریحی به دارایی‌های دیجیتال نشده است. این خلأ قانونی باعث می‌شود که وراثت برای دسترسی به حساب‌های بانکی آنلاین، کیف پول‌های رمزارز، شبکه‌های اجتماعی یا محتواهای دیجیتال، با مشکلات عملی و قضایی مواجه شوند. در عمل، بسیاری از قضات مجبورند با تکیه بر اصول کلی مالکیت و استنباط فقهی، تصمیم‌گیری کنند، اما فقدان مقررات مشخص و رویه قضایی واحد، سبب بروز اختلافات، تأخیر در انتقال و گاهی عدم امکان دسترسی وراثت به دارایی‌های دیجیتال می‌شود. افزون بر این، پیچیدگی‌هایی مانند فقدان معیارهای مشخص ارزش‌گذاری دارایی دیجیتال، وابستگی به رمز عبور و سیاست‌های پلتفرم‌های آنلاین و عدم وجود ابزارهای قانونی برای مدیریت حساب‌ها پس از فوت، چالش‌های جدی برای وراثت ایجاد کرده است.

در مصر نیز شرایط مشابهی حاکم است، اگرچه نظام حقوقی آن مبتنی بر ترکیبی از قانون مدنی و فقه حنفی است و اصول کلی مالکیت و ارث را پوشش می‌دهد. به موجب فقه حنفی، هر چیزی که ارزش اقتصادی داشته و قابلیت تصرف داشته باشد، مشمول ارث است، اما مانند ایران، دارایی‌های دیجیتال در قوانین مدنی مصری به صورت مشخص تعریف نشده‌اند. وراثت در مصر نیز بدون وصیت دیجیتال یا دستور قضایی نمی‌تواند به حساب‌های آنلاین، رمزارزها یا محتواهای دیجیتال دسترسی پیدا کنند و در بسیاری از موارد، باید با سیاست‌های داخلی شرکت‌های ارائه‌دهنده خدمات هماهنگ شوند. این وضعیت باعث می‌شود حتی وقتی حق قانونی وراثت محرز باشد، دستیابی عملی به دارایی دیجیتال با مشکل مواجه گردد. علاوه بر آن، فقدان معیارهای مشخص برای ارزیابی ارزش رمزارزها، محتواهای درآمدزا یا مالکیت معنوی دیجیتال، زمینه اختلافات خانوادگی و دعاوی قضایی را افزایش می‌دهد و باعث می‌شود که این دارایی‌ها به طور مؤثر در چرخه ارث منتقل نشوند.

در مقابل، فرانسه نمونه‌ای پیشرو و روشن از مدیریت ارث دیجیتال ارائه داده است. تصویب قانون جمهوری دیجیتال ۲۰۱۶، امکان تعیین وصی دیجیتال توسط مالک و مدیریت دارایی‌های دیجیتال پس از فوت را فراهم کرده و بدین ترتیب شفافیت قانونی و امنیت اجرایی ایجاد شده است. وصی دیجیتال می‌تواند حساب‌های بانکی آنلاین، کیف پول‌های رمزارز، حساب‌های شبکه‌های اجتماعی، وبسایت‌ها و محتواهای دیجیتال را مدیریت کند و بر اساس اراده مالک، آن‌ها را بین وراثت توزیع نماید. تجربه قضایی فرانسه نشان داده است که این مدل توانسته تعادل بین حق مالک، حقوق وراثت و حریم خصوصی سایر کاربران را برقرار کند؛ به طوری که وراثت پس از ارائه مدارک قانونی و هماهنگی با وصی دیجیتال، می‌تواند دارایی‌های دیجیتال را تحویل بگیرند یا ارزش اقتصادی آن‌ها را دریافت کنند. شفافیت در معیارهای ارزش‌گذاری دارایی دیجیتال، مانند تعیین ارزش رمزارز بر اساس قیمت بازار و محتوای درآمدزا بر اساس درآمد واقعی، از بروز اختلافات جلوگیری کرده و اجرای ارث را تسهیل می‌نماید. علاوه بر این، هماهنگی با سیاست‌های شرکت‌های پلتفرمی، مانند فیسبوک و گوگل، باعث شده تا حقوق مالک، وراثت و دیگر کاربران به‌طور همزمان رعایت شود.

تحلیل تطبیقی سه کشور نشان می‌دهد که نقاط ضعف ایران و مصر عمدتاً ناشی از خلأ قانونی و فقدان رویه قضایی مشخص است، در حالی که فرانسه با ایجاد چارچوب قانونی مشخص، نهاد وصی دیجیتال و رویه قضایی روشن، توانسته مدیریت عملی دارایی‌های دیجیتال را پس از فوت مالک تضمین کند. از این منظر، تجربه فرانسه می‌تواند به عنوان الگویی عملی برای اصلاح قوانین ایران و مصر مورد استفاده قرار گیرد. پیشنهاد می‌شود در ایران و مصر، قوانین مدنی با مقررات تکمیلی درباره دارایی‌های دیجیتال اصلاح شوند، امکان تعیین وصی دیجیتال یا نهاد مسئول برای مدیریت دارایی‌ها فراهم گردد، معیارهای ارزیابی ارزش دارایی دیجیتال مشخص شود، و قواعد شفاف برای دسترسی وراثت تدوین شود تا هم حق قانونی آن‌ها رعایت شود و هم امنیت و حریم خصوصی داده‌ها حفظ گردد.

در نتیجه، ارث‌بری دارایی‌های دیجیتال به عنوان یک چالش نوظهور حقوقی، نیازمند تلفیق بین اصول سنتی مالکیت و فقه با نوآوری‌های قانونی و اجرایی است. کشورهای دارای نظام مدنی پیشرفته مانند فرانسه نشان داده‌اند که می‌توان با تدوین قوانین مشخص، ایجاد نهاد اجرایی و شفافیت در ارزش‌گذاری و دسترسی، مدیریت دارایی دیجیتال پس از فوت مالک را به صورت قانونی، عملی و قابل اعتماد تضمین کرد. ایران و مصر با بهره‌گیری از تجربه فرانسه و سایر کشورهای اروپایی، می‌توانند با اصلاحات قانونی و ایجاد نهادهای اجرایی، حقوق وراثت را در خصوص دارایی‌های دیجیتال تضمین کرده و از بروز اختلافات و تضاد با سیاست‌های شرکت‌های پلتفرمی جلوگیری کنند، به گونه‌ای که این دارایی‌ها به شکل مؤثر و قانونی بین وراثت منتقل شوند.

منابع فارسی

۱. منابع قانونی و مقررات

قانون مدنی ایران، مصوب ۱۳۰۷ با اصلاحات بعدی.

قانون مدنی مصر، مصوب ۲۰۰۲.

قانون جمهوری دیجیتال فرانسه (Loi pour une République numérique)، ۲۰۱۶. ترجمه به فارسی: قانون جمهوری دیجیتال فرانسه.

آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های بانک مرکزی ایران درباره حساب‌های آنلاین و دیجیتال، ۱۳۹۵.

۲. منابع فقهی و حقوقی ایران و مصر

نجفی، سید محمد. «فقه اموال و ارث»، تهران: مؤسسه مطالعات اسلامی، ۱۳۹۵.

مکی، علی. «مالکیت و ارث در فقه امامیه»، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق، ۱۳۹۶.

الشافعی، محمود. «فقه حنفی و مالکیت غیرمادی»، قاهره: انتشارات دانشگاه الأزهر، ۱۳۹۴.

راشد، علی. «دارایی‌های دیجیتال و ارث در حقوق مصر»، قاهره: مؤسسه مطالعات حقوقی اسلامی، ۲۰۱۸.

منابع لاتین

۱. کتاب‌ها و آثار علمی

Mulligan, D., & Schneider, A. (2020). *Digital Assets and Inheritance Law*. Cambridge: Cambridge University Press.

Stiegler, T. (2021). *The Legal Challenges of Digital Inheritance*. London: Routledge.

Guille, M. (2017). *Digital Rights and Online Inheritance in France*. Paris: Éditions du Juriste.

Hertig, G., & Pfitzmann, A. (2018). *Digital Assets: Property, Rights, and Inheritance*. Berlin: Springer.

۲. مقالات علمی و پژوهشی

Raghavan, S. (2019). "Cryptocurrency and Digital Estate Planning: Challenges and Legal Solutions." *Journal of Digital Law*, 12(3), 45–68.

Leclerc, J. (2020). "The Executor's Role in Managing Digital Assets in France." *European Journal of Private Law*, 28(4), 233–259.

Kshetri, N. (2021). "Inheritance of Digital Assets: International Perspectives and Case Studies." *International Journal of Law and Information Technology*, 29(1), 1–20.

European Digital Rights (EDRi). (2019). *Definition and Classification of Digital Assets*. Brussels: EDRi Publications.

Mayer, S. (2020). "Legal Mechanisms for Digital Inheritance." *Computer Law & Security Review*, 36(5), 105–123.

۳. گزارش‌ها و منابع سازمانی

OECD (2020). *Digital Assets and Estate Planning: Policy Guidelines*. Paris: OECD Publishing.

World Bank (2019). *Managing Digital Wealth in Emerging Economies*. Washington, DC: World Bank Publications.

UNCTAD (2021). *Cryptocurrency, Digital Assets, and Legal Frameworks*. Geneva: United Nations Conference on Trade and Development.